

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-306-3-32>

УДК 339.13.021:004(477)

Віталій ОПАНАСЮК

Київський Міжнародний Університет

<https://orcid.org/0000-0001-6569-9738>

e-mail: v.opanasiuk@griffin.ua

УКРАЇНСЬКЕ ПОВОЄННЕ ДИВО: ВІД ПЛАНУ ДО ВТІЛЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню досвіду повоєнного відновлення ФРН, Південної Кореї, Ізраїлю, Іспанії, Італії, Японії з метою аналітичного добору найзручніших інструментів повоєнного відновлення України.

Ключові слова: міждержавна кооперація, спеціалізація, відновлення, відбудова, індустріалізація, розвиток

Vitalii OPANASIUK

Kyiv International University

UKRAINIAN POST-WAR MIRACLE: FROM PLAN TO IMPLEMENTATION

The article is devoted to the study of the experience of post-war reconstruction of Germany, South Korea, Israel, Spain, Italy, Japan in order to analytically select the most convenient tools for post-war reconstruction of Ukraine. Relevance of the problem. This is a great chance to turn to the development strategy of Ukraine. In addition, the relevance of this article is based on the idea that security, security strategy, and then other issues of state building and development should be primary. The economic sector must answer the question: what strategy of rebuilding Ukraine meets the national economic security interests? What is more important for Ukraine: restoration, reconstruction or reconstruction? What subjective new role should Ukraine begin to develop: niche, blockless, boutique economy or world deep specialization and integration? What competitive advantages should Ukraine increase and what gaps should be closed independently or in cooperation with the world?

Mankind, unfortunately, has accumulated some experience of post-war development. Some countries, like North Korea, have done this very effectively, but not quickly and not on the first attempt. Some, like Germany, have discovered the "German economic postwar miracle" to the world, although it has lost for a time subjectivity in many areas in favor of the United States. Some countries, such as Israel and Japan, have also created an "economic miracle", each country in its own way, but with unconditional help from the United States.

The task for searching is to study and select the best experience and tools for restoring the state of Ukraine based on the experience of different countries that have passed this path. Research methods. The methodological and informational basis of the work are scientific works, materials of periodicals, Internet resources, normative legal acts. Own survey among 100 people of different professions, aged from 20 to 70 and balanced gender representation. The novelty lies in the very relevance of the study: after all, only martial law requires doing research and looking for a solution for the postwar period. The conclusions presented by this study cannot be over-innovative, but must be conservative, balanced and justified. Practical significance 10 deterministic conclusions-proposals that can be used by Ukraine in the post-war period are proposed.

Key words: interstate cooperation, specialization, restoration, reconstruction

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Існує єдиний шанс обрати та реалізувати стратегію відновлення та розвитку України. Помилка, в свою чергу, призведе до розчарування зовнішніх партнерів, до падіння духу всередині, та, як наслідок, до тотальної стагнації.

Крім того, актуальність даної статті побудована на ідеї, що первинною має бути безпека, стратегія безпеки, а потім решта питань державного будівництва та розвитку. Економічна галузь має відповісти на питання: яка стратегія відбудови України відповідає національним економічним безпековим інтересам? Що саме для України важливіше: відновлення, відбудова або перебудова? Яка суб'єктна нова роль у Україні має почати розбудовуватись: нішова, безблокова, бутікова економіка або світова глибока спеціалізація та інтеграція? Які конкурентні переваги Україна має нарощувати та які прогалини закривати самостійно або у взаємодії зі світом?

Людство, на жаль, накопичило певний досвід повоєнного розвитку. Деякі країни, такі як Північна Корея, зробили це дуже ефективно, проте не швидко і не з першої спроби. Німеччина явила світу «німецьке економічне повоєнне диво», хоча і втратила на певний час суб'єктність у багатьох сферах на користь США. Деякі країни, наприклад Ізраїль та Японія, також створили «економічне диво», кожна країна своїм власним чином, проте із безумовною допомогою США.

Постанова завдання полягає в дослідженні та доборі найкращого досвіду та інструментів відновлення держави Україна на основі досвіду різних країн, що пройшли цей шлях.

Методи дослідження. Методологічно та структурно робота базується на класичних академічних вимогах до наукових праць, використано матеріали періодичних видань, ресурси Internet, нормативно-правові акти. У дослідженні використано методи структурно-логічного аналізу, порівняння та узагальнення, ретроспективні та статистичні методи, та проведено власне анкетування серед 100 осіб різних професій, віку від 20 до 70 та збалансованого гендерного представництва із похибкою 7%.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Існує багато науковців, що вивчають повоєнне відновлення та досліджують у цьому напрямку різні стратегії. Найближчими до даного дослідження є роботи та статті Л. Ковпак [1], О. Ісайкіної [2], О. Коляструк [3], які досліджували особливості сільського та міського життя українців у повоєнні часи, особливості та ключові риси економіко-соціального психотипу українця після Другої світової війни, Н. Якобчук [4], яка дослідила та сформулювала сучасний синтетичний погляд на повоєнний досвід України як частини СРСР. Сучасні іноземні науковці-практики: Торбйорн Бекер (Інститут перехідних економік при Стокгольмській школі економіки), Баррі Айхенгрін (Університет Каліфорнії – Берклі), Юрій Городніченко (Університет Каліфорнії – Берклі), Сергей Гурієв (Sciences Po), Саймон Джонсон (Массачусетський Технологічний університет), Тимофій Милованов (Київська школа економіки), Кеннет Рогофф (Гарвардський університет Беатріче), Ведер ді Мауро (Вища школа міжнародних та розвиткових досліджень).

Формулювання цілей статті

Запропоновано 10 детермінаційних висновків-пропозицій, що можуть бути використані Україною у післявоєнний період.

Виклад основного матеріалу

У погоні за скорішою перемогою, за відновленням, відбудовою багато експертів поверхово вивчають досвід минулих років, інших країн. Проте, війна все ще триває і буде у різному вигляді ще тривати, допоки світ не стабілізує відносини, не встановить нові цілі та правила. Отже, зараз нові умови, нові часи і зміни у «епоху змін» лише вводять у резонанс більшість рухів у різних сферах.

Для України буде величезною, невинною помилкою розробити і почати реалізовувати невірний план повоєнного відновлення. Більш того, відмова від ідеї, що війна ніколи не скінчиться, може ввести в оману і Україну, і суспільство; отже, повоєнний план – це має бути план для воєнного часу, перерви воєнного часу та певного мирного часу.

Жодна попередня успішна історія інших країн не може напряму братися як готовий інструмент, проте має дослідитися і, щонайменше, зафіксуватися у вигляді висновків та можливостей для використання.

Відновлення та відбудова – багатомірні процеси і не можуть бути описані в межах даної статті, проте має бути повністю викладена у державній цільовій програмі.

Відновлення та відбудова – це категорії про процеси зовнішні та внутрішні, про психологію, про соціологію, про екологію та клімат, про економіку та безпеку, про відносини, про виробництво та споживання, про виробництво, розподіл, дистрибуцію, про інвестицію, модернізацію, право тощо. Дане дослідження обмежується канвою та рекомендаціями.

Складно не погодитись із класифікацією головних напрямків відновлення Центру економічних та політичних досліджень, що анонсовані у роботі «Нарис про відбудову України» [5]:

- а) трансформація системи аналізу державних ресурсів: ключова зміна системи управління;
- б) посилення військового силового блоку та ВПК;
- в) відновлення критичної інфраструктури (дороги, електропостачання, газ, вода);
- г) забезпечення продовольчої та паливної безпеки;
- д) відновлення та будівництво житла, промислових об'єктів (людям треба давати роботу, економіку треба відновлювати);
- е) стимулювання та підтримка експорту.

Крім того, пропонується певна цензура, із чим складно не погодитись:

- Збереження обмежень у політичній сфері. У тому числі режим призупинення та ліквідації партій та рухів, що несуть небезпеку інтересам України.

- Збереження контролю над інформаційним полем. Частково можливе послаблення сьогодення «єдиного марафону». Проте контроль за медіа залишається. Власники обмежені у прийнятті управлінських рішень [15].

- Дещо спірним є запропонована методологія деолігархізації методом домовленості з ФПП «політика для політиків, а держава за це підтримає...».

- Максимальне стимулювання ділової активності громадян, роботи малого та середнього бізнесу – зменшення податкового навантаження, кількості та обсягу адміністративних процедур.

Вікіпедія, до речі, видає певну добірку повоєнних позитивних прикладів:

- «Рекордні роки» Шведської економіки (1945–1973);
- «Віртшафтсвундер», або «Рейнське диво» — економічне відродження Австрії та Західної Німеччини;
- Німецьке економічне диво (50-і роки XX ст.);
- «Славне тридцятиліття» — економічне відродження Франції (1945–1975);
- Грецьке економічне диво (1950–1970-і);
- Японське економічне диво (1950–1975);

- Італійське економічне диво (1955–1972);
- Іспанське економічне диво (1959–1973);
- Бразильське економічне диво (1968–1973, від 2000-х до сьогодні);
- Грузинський тигр (Грузія, від середини 2000-х до сьогодні) [11].

Класична економічна думка спирається на моделі економічного зростання:

- Кейнсіанська (моделі): Харрода, Домара, Робінсон;
- Неокласична (виробничі функції): Кобба-Дугласа, Кобба-Дугласа-Тінбергена, Солоу, Міда, Денісона, Трапезнікова;
- Інституційна (моделі): Кузнеця, Шульца.

Звичайно, що для реалізації синтезують адаптовану модель та кастомізують інструменти.

Війна показала, що соціальні програми вимірювання рівня добробуту, порівняння ВВП, індексів виробництва, споживання тощо не мають значення, якщо країна не має та не реалізовує безпекову стратегію. Безпеку фізичну, територіальну, культурну, енергетичну, біологічну, кліматологічну, медичну, культурологічну і так далі.

Сьогодні зрозуміло: якби сотні мільярдів гривень, які щорічно витрачалися з державного бюджету України на житлові субсидії та на різного роду соціальні виплати, були скеровані на розбудову збройних сил і на розробку нових видів озброєння (принаймні протягом 2015–2021 років), то соціальний захист тих мільйонів українців, які сьогодні залишилися без житла та без роботи, був би точно вищим, ніж це є зараз. [6] Тому логічним чином формується, на перший погляд, не логічний висновок: видатки на оборону є головним засобом забезпечення соціального захисту громадян.

Деякі науковці пропонують трансформувати соціальний захист та соціальну допомогу у механізм громадських робіт (за винятком обмеженого кола людей, які не спроможні долучатися до таких робіт за станом здоров'я чи за віком).

Причому, стверджують вони, цей механізм повинен впроваджуватися вже сьогодні. Адже, з одного боку, розмір соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам необхідно поступово збільшувати.

Автори пропонують, що б збільшення видатків на вимушено переселених робіт було певною мірою збалансовано оплатою праці цих людей у наступних видах робіт:

- ✓ громадські роботи з підтримки армії;
- ✓ допомога тилу: харчування, логістика, транспортування тощо;
- ✓ відновлювальне будівництво;
- ✓ відновлювальні роботи на об'єктах інфраструктури;
- ✓ відновлювальні роботи на об'єктах соціального значення тощо [6].

Німецькому диву повоєнного відновлення 1947–1965 років передували жахливі періоди Германської державності, а саме три крахи поспіль:

- імперії Вільгельма Другого у 1918 році;
- Веймарської республіки в 1933 році;
- Розділена держава, а саме умовно капіталістична частина ФРН почала реалізовувати план відновлення.

Вже у 1962 році економічний стан Західної Німеччини перевершив довоєнні показники втричі. Це поставило країну в один ряд із провідними промисловими державами того часу. У світі заговорили про "німецьке економічне диво".

Перший висновок: амбітність, послідовність та інтеграція зі світовими лідерами може творити економічне диво.

Відомо, що за час війни державний борг Німеччини виріс у 13 разів і вп'ятеро перевищував ВВП 1938 р., інфляція становила понад 500%. Падіння промислового виробництва становило понад 70%. Безробіття досягло 50%. Країна виявилася без продовольства, у кримінальному та чорному ринку.

Але менш ніж через десять років уже говорили про німецьке "економічне диво", а через двадцять Німеччині зазрили більшість країн світу.

Таким чином, третім висновком цього дослідження може бути жорстка виконавча воля економічних реформ і дій для відновлення.

Не можна списувати з рахунків так званий План Маршалла. Звичайно, він став фінансовою підмогою для багатьох країн Європи. Хоч і грав на руку США. США знайшло спосіб поєднати своє становище фінансового гегемона з ідеєю контркомуністичної експансії. Знекровлена Європа прийняла цю допомогу. Згодом економісти вважають це рішення вірним.

Аномально холодна весна 1947 р., невротична та інфляція в Європі, падіння збуту американських товарів у Європі, прихід до влади комуністів чи соціалістів, посилення лівих ідей, криза у США – всі ці фактори змусили Президента США Трумена звернутися до Конгресу зі спецпосланням про надання Греції та Туреччині допомоги у розмірі \$400 млн. Суть нової політики США полягала у протистоянні СРСР та перетворенні Західної Європи та Японії у свої політичні, економічні та військові плацдарми [7].

Наступним висновком цього дослідження може бути готовність до збалансованих компромісів заради фінансування відновлення.

Ще одним корисним досвідом повоєнної Німеччини можливе використання ідей соціально-ринкових перетворень Людвіга Герхарда. Особливо не популярним був антимонопольний пакет. Міністр Герхард наполіг на жорстких заходах щодо монополій. Частка однієї монополії повинна була перевищувати третину обсягу конкретного ринку, двох-трьох – половини, чотирьох-п'яти – двох третин. Важливим суб'єктом економіки став малий та середній бізнес. Саме завдяки його стабільності Німеччина зуміла пройти кризові роки.

Крім лібералізації, антимонопольної адміністрація Герхарда провела зниження податків, у результаті реформи 1949 року ставка податку на прибуток стала плоскою у 50% (раніше – від 35% до 65%). Податок на доходи фізичних осіб: до реформи (з 1946) до всіх доходів понад 60 тис. рейхсмарок (еквівалент DM 6 тис.) застосовувалася ставка 95%. Після реформи ця ставка відносилася тільки до доходів вище за рівень DM 250 тис. на рік. Але, наприклад, якщо до реформи дохід у DM 2,4 тис. обкладався граничною ставкою в 85%, то після реформи ця людина вже платила б за ставкою 18%.

Величезний вплив мала система податкових стимулів для експортерів.

Крім того, Німеччина краще за інших використовувала іноземну допомогу. Частина кредитів у рамках "плану Маршалла" надходила до спецфондів, 60% коштів з яких йшло у промисловість. Як відзначають Ніколас Крафтс та Джіанні Тоніоло, ці фонди відіграли особливу роль у реіндустріалізації Німеччини.

До кінця 1950 обсяг промислового виробництва перевищив рівень 1936 на 14,4%. Німецьке машинобудування та обладнання вийшли на зовнішні ринки. 1950 року експорт перевищив імпорт. У 1953-1954 річний приріст промислового виробництва становив 10–15%. У результаті Німеччина за обсягом промисловості зайняла третє місце після США та Англії.

Наступний висновок, який можна зафіксувати – державне системне стимулювання продуктивності та зростання.

У Японії після другої світової ситуація була складнішою, ніж у Німеччині. Ситуацію посилювали монополії, мафія, клановість та руйнування, не справедлива система продовольчих карток, товарний дефіцит та низька заробітна плата. Девід Каплан та Алек Дурбо [9]: були знищені не менше 25% матеріальних цінностей, не менше 35% промисловості, 80% вантажного флоту.

Японія отримала величезну допомогу від Америки протягом 1947–1959 рр. у сумі близько \$4,6 млрд. Після 1949 року виручка зараховувалася на спецрахунок, який на початку 50-х був використаний для відновлення промисловості та інфраструктури. Пізніше ці кошти повернули США.

Демілітаризація Японії, ліквідація військової промисловості призвела до величезного безробіття. За деякими даними 10 мільйонів людей із промисловості перетворилися на безробітних. Рішення знайшлося таке: зайняти цих людей у сільському господарстві. Для цього близько 75–80% усіх сільгоспземель було викуплено державою у колишніх власників та продано новим дрібним власникам.

Реформа справила величезний вплив всю економіку. Село відтягло до половини зайнятого населення, кількість власників на селі зросла на 77%. Очевидно покращилася ефективність сільського господарства.

Ще однією важливою віхою японського дива є демонополізація. Наприкінці Другої світової війни дев'ять концернів контролювали 30% економіки. Корпорації "Міцубісі" та "Міцубісі" фінансували основні партії більшості.

Вольовим рішенням уряду до осені 1947 р. 42 великі корпорації були розпущені. Їх оцінили в цінах 1945 (заздалегідь занижено). Частково це потрібно було США для ослаблення японської економіки, частково для лібералізації ринку. Олігархія та їх монополії – це бар'єр для глобальної конкурентоспроможності. Досвід повоєнних країн показує, що демонополізація є обов'язковими кроками до оздоровлення економіки.

Ще одним дуже корисним інструментом було стимулювання технологічного експорту. До речі, закупівля технологій, імпорт технологій стимулювався за рахунок податкових знижок. Решта імпорту суворо лімітувалась.

Держзамовлення уряду США – ще одна величезна цеглина у будівництві нової Японії.

Обсяг американських військових замовлень у 1950–1954 рр. досяг, за різними даними, від \$3 до \$4,1 млрд, що становило від чверті до третини експортних надходжень. Вже 1951 року Японія досягла довоєнного рівня промислового виробництва, а 1964 року його обсяг зріс у 4,3 раза.

У 1949 році США надіслали окупаційній адміністрації план стабілізації японської економіки. Японському уряду доручалося:

- 1) збалансувати бюджет;
- 2) збільшити збирання податків;
- 3) обмежити видачу позичок;
- 4) заморозити зарплатню;
- 5) встановити контроль за цінами;
- 6) посилити контроль над зовнішньою торгівлею та іноземною валютою;
- 7) покращити систему постачання для розширення експорту;

- 8) розширити виробництво найважливіших видів місцевої сировини та товарів;
- 9) покращити постачання продовольства.

Завдяки жорсткому послідовному виконанню планів 1949 став бездефіцитним і "збалансованим". Усі борги уряд мав погасити протягом року, а нові – не створювати.

Польський професор Богдан Глинський: "50-і, 60-і та 70-і – три десятиліття поєднання ринкової економіки з плановою можна вважати класичним варіантом "третього шляху" між капіталізмом і соціалізмом. Виявилося, що такий синтез дає хороші результати".

Ще одним успішним інструментом підтримки та розвитку економіки та особливо стратегічних, наукомістких галузей стало державне замовлення. Саме завдяки державному замовленню та лізингу під низькі відсотки Японія потіснила Британію з першого місця за сумарним тоннажем нових суден вже у 1956 році. Державні замовлення залишалися локомотивом японської економіки остаточно 70-х. Цікаво, що економічний бум у Японії у 1953–1970 рр. відбувся практично без іноземних інвестицій. Демілітаризована, деіндустріалізована Японія за 30 років стала потужною науково-технічною країною та стала провідним світовим експортером капіталу.

Підкреслимо, що японський уряд спирався головним чином на серію "особливих" заходів, а не на загальне зниження податкових ставок. Сігето Цуру робить висновок, що в період прискореного економічного зростання "податковий тягар на промислові корпорації Японії був легшим, ніж в інших промислово розвинених країнах". За його даними, з погляду частки у ВВП, 1972 року податкові надходження в Японії склали 21,1%, порівняно з 45,7% у Норвегії, 36% у ФРН, 35,8% у Франції, 34,7% у Великій Британії та 28,1% у США. За даними Мінфіну України, за останні 5–7 років цей показник у нашій країні коливався від 41,9 до 44,6%. Щоправда, це без урахування тіньової економіки [8]. Як висновок із японського дива можна сказати, що:

- державна лояльність до корпорацій за коштом робітничого класу,
- працьовитість японців, бажання жити краще,
- послідовна промислова політика, точкові стимули,
- державне замовлення та державна підтримка експорту із великою доданою вартістю – все це частини мозаїки японського економічного дива.

І такі самі, але адаптовані інструменти можуть бути корисними для України.

Унікальним прикладом повоєнного відновлення є Корея. На відміну від країн Європи, які до другої світової війни мали досвід післявоєнного відновлення, мали якісну індустріальну економіку та ефективні вікові державні інституції, Корея нічого цього не мала.

Якщо Європа за допомогою США відновила індустрію за 4–10 років, Корея мала все почати зі створення стратегічного плану, концепції нової держави.

Допомога США Південній Кореї була порівняно більша, ніж допомога будь-якій країні Європи. Цікаво, що до 1961 року відновлювальні дії не принесли Кореї жодного успіху, тому що не було ні державних інституцій, ні досвіду, ні ментальної єдності.

Висновок для України може бути сформульований наступним чином: якщо повоєнна Україна не буде мати план виходу на новий науково-технологічний рівень, то залишиться на рівні аграрно-сировинного придатку до будь-якого суверена.

Тому з точки зору економічної структури нам План Маршалла не потрібний, нам треба змінювати, а не зберігати структуру економіки.

Іншими словами, нам потрібен "План анти-Моргентау", тобто план переходу від аграрно-сировинної до технологічної економіки [10].

Підсумками корейської війни були мільйони вбитих, майже тотальні руйнування, злам ментальності, функціонування держави на кошти донорів. Абсолютно не самостійна держава без шансу на територіальну цілісність, суверенність та взагалі майже без шансу на існування. Корупція, тіньова економіка, незбалансовані баланси тощо. Проте, корейці за допомогою США розробили п'ятирічні плани із розрахунку 8% росту щорічно. Згодом корейці прагматично поміркуювавши, значно зменшили показники зростання до 5,4% на рік. По факту економіка Південної Кореї зростала в середньому на 7,8% на рік за рахунок прискореної форсованої індустріалізації.

Особливості повоєнного відновлення Іспанії пов'язані з великим ембарго зі сторони комуністичних та капіталістичних сторін через підтримку Іспанією фашистської Осі.

У відповідь на зовнішнє ембарго режим Франко застосував політику автаркії. Через це післявоєнне відновлення економіки відбувалось дуже повільно.

Іспанії знадобилось 20 років, щоб промислове виробництво повернулось на рівень 1936 року. А сільськогосподарський сектор зміг відновити свій майже за 25 р. Цікаво, що подальше зростання економіки Іспанії пов'язано із бажанням США та Європи зробити Іспанію своїм партнером. Це зумовило інтеграцію іспанської економіки з іншими країнами, розвиток торгівлі.

Саме ж «Економічне диво» було спричинено реформами, які просуvalи так звані «технократи», які, за згоди Франко, розробили та здійснювали політику розвитку іспанської економіки під

керівництвом Міжнародного валютного фонду. Технократи стали для Іспанії новим класом політиків, які замінили стару фалангістську гвардію [16].

Щоб прискорити індустріалізацію, іспанський уряд інвестував у великі компанії через Національний інститут промисловості чи безпосередньо, як у випадку з SEAT. Зросло промислове виробництво у старих промислових зонах, наприклад, у Країні Басків і північному узбережжі Ферроля й Віго (металургія, суднобудування), в околицях Барселони (автомобілебудування, машинобудування, текстиль, нафтохімія), Мадрид перетворився на важливий промисловий і комерційний район. Автомобільна промисловість була одним з найпотужніших локомотивів іспанського дива: від 1958 до 1972 року виробництво автомобілів зросло щороку в середньому на 21,7 %. Якщо 1946 року в Іспанії було випущено 72 000 легкових автомобілів, то 1966 — вже 1 мільйон.

Реалізація стратегії, розробленої технократами, набувала форми планів розвитку та мала значний успіх: у 1960-х роках Іспанія стала другою в світі за темпами економічного зростання, дещо відстаючи від Японії, ставши в результаті дев'ятою за величиною економікою світу. Завдяки успішній політиці технократів Іспанія приєдналась до промислово розвинених країн, залишивши в минулому злидні й відсталість, що були притаманні країні після втрати більшої частини своєї імперії на початку XIX століття [11].

Переможниця першої світової Італія після поразки у Другій світовій опинилася серед найбільш постраждалих і зруйнованих європейських країн. Економіка країни була налаштована на мілітаризацію, проте ВВП впало на 70% та було деструктуризовано.

Відновлення економіки Італії базувалося на створенні гігантських державних об'єднань.

Італія отримала від США \$1,5 млрд допомоги в рамках плану Маршалла у вигляді товарів та обладнання. Сума обладнання у \$154 млн була розподілена серед 6 компаній: "Фіат", "Едісон", "Монтекатіні", "Фальк", "Смі", "Саде". Крім того, усі ресурси держави, кредити та інші пріоритети розподілялись, у першу чергу, між монополіями. Той самий «Фіат» отримав 35% кредитів у рамках плану Маршалла. Дрібним і середнім компаніям був недоступний і внутрішній фінансовий ринок. З 600 млрд лір, зібраних з 1948 по 1952 р. шляхом випуску акцій та облігацій, більшу частину знову ж таки отримали великі концерни. Певною мірою це було антиподом японського економічного дива, проте мало також позитивний результат. У результаті італійські монополісти почали швидко розвиватися та захоплювати зовнішні ринки, що призвело до зростання промислового виробництва [12].

На відміну від Японії у сфері підтримки монополій, аграрні перетворення були схожі на японські. Італійська аграрна реформа 1950–1955 років полягала в тому, що держава викупувала земельні наділи площею понад 100 га, а потім продавала громадянам на виплат. Свого роду демонополізація агросектору на тлі державної монополізації в індустрії.

Усього було продано 1,5 млн га землі, що допомогло збільшити ефективність аграрного виробництва та створити попит на виробництво аграрної техніки [12].

Так само, як і в японському диві, Корейська війна (1950–1953) допомогла італійському диву, оскільки США закупували матеріали для виробництва військової техніки саме в Італії.

У підсумку Італія майже повністю відновилася після війни до початку 50-х. А в період з 1953 до 1962 обсяг промислового виробництва виріс на 300%. Правда, істотна монополізація економіки призвела до того, що рівень зарплат не зріс. Проблеми, які викликала надмірна монополізація економіки, виявилися вже наприкінці 60-х років разом з корупцією, тіншовою економікою та диспропорціями в розвитку окремих регіонів Італії [12].

Слушно дослідити повоєнне відновлення Ізраїлю 1949–1962 років. Війна за незалежність зруйнувала економіку, інфраструктура знищена на 50%, економіка прийняла близько 1 мільйона арабів-мігрантів, 40% витрат країни вимагає військово-промисловий комплекс, сільське господарство забезпечувало лише близько 50% потреб у харчових продуктах, імпорт в тричі перевищує експорт.

У процесі становлення незалежності за умов війни з країнами Арабської ліги Ізраїль шукав додаткові ресурси. Ними стали кредити та гранти США, а також випуск держоблігацій (Позика незалежності), які розміщувалися в інших країнах.

Основними економічними чинниками зростання Ізраїлю були:

- Облігаційна позика. Ізраїль став єдиною країною, якій США для повоєнного відновлення дозволили розмістити свої облігації.
- Репарації від Західної Німеччини (\$112 млрд у сучасному еквіваленті), які становили до 55% додаткових доходів бюджету у 1952–1965 роках.
- Лібералізація економіки, зокрема, скасування розподільчої системи та держрегулювання цін.
- Відмова від емісії грошей на покриття витрат.
- Запуск великих інфраструктурних проєктів, як будівництво Національного ізраїльського водопроводу, енергетичних заводів і портів. Значні інвестиції держави йшли в аграрний сектор та легку промисловість.

- Сфера ВПК стала головним роботодавцем, країна – лідером воєнної промисловості, а експорт озброєння став важливим джерелом бюджету.

З 1954 по 1964 рік ВВП Ізраїлю зростав у середньому на 10% рік до року, споживання на душу населення зросло більш ніж на 200%, країна практично досягла нульового безробіття. А головне – за цей період Ізраїль залучив інвестиції та зміг закласти основи своєї промисловості [12].

Ізраїль повоєнних часів, як і сьогоднішня Україна, мають вороже оточення та велику залежність від дружніх країн.

Сучасна Україна, навіть у стані війни, дбає про майбутнє, шукає шляхи стратегічного розв'язання багатьох проблем, що накопичено століттями.

Політичне керівництво України визначило дев'ять принципів, на яких базується план відновлення повоєнної України:

1. Повний доступ до ринків ЄС та «Великої сімки» – це допоможе виробникам інтегруватися у світові торгові ланцюги та збільшити експорт.
2. Набуття статусу кандидата, а потім повноправного члена Євросоюзу.
3. Побудова економіки за принципами дерегуляції та лібералізації.
4. Налаштування логістичних маршрутів у західному напрямку.
5. Перехід від експорту сировини до переробки у галузях, що дають найбільшу експортну виручку.

6. Розвиток вітчизняного військово-промислового комплексу. Йдеться не лише про закупівлю зброї, а й про її виробництво, зокрема за рахунок трансферу військових технологій.

7. Збільшення видобутку власного газу та розвиток атомної енергетики. Зазначається, що за 3–5 років Україна може набути енергонезалежності.

8. Кліматична модернізація.

9. Локалізація українського виробництва на рівні мінімум 60%. Це дасть поштовх економіці, створить нові робочі місця, поживить підприємницьку активність [13].

Звичайно, що це лише принципи, а сам план буде враховувати досвід інших країн, що окреслено цим дослідженням та дослідженнями різних країн.

Вже сьогодні анонсована робота 4 фондів відновлення, що направлені на:

- 1) відбудову знищеної інфраструктури (Фонд відновлення майна та зруйнованої інфраструктури);
- 2) трансформацію економіки (Фонд відновлення та трансформації економіки);
- 3) відновлення роботи малого та середнього бізнесу (Фонд підтримки малого та середнього бізнесу);
- 4) обслуговування міжнародних фінансових зобов'язань України (Фонд обслуговування та погашення державного боргу).

Економічне повоєнне зростання значною мірою залежить від факторів, які залучені у процесі суспільного відтворення. Серед їх сукупності виділяють: 1) природні ресурси; 2) трудові ресурси; 3) основний капітал (основні фонди); 4) науково-технічний прогрес; 5) сукупний попит. Дія кожного з цих факторів, які постійно змінюються і виконують різні за своїм змістом функції, вимірюється різними показниками.

Ефективність використання різних чинників суспільного відтворення

Чинник	КІЛЬКІСНИЙ показник фактора	Спосіб повного використання підвищення ефективності	Показник ефективності використання
Природні ресурси (земля, корисні копалини, вода і її ресурси, повітря та ін.)	Показник для кожного конкретного виду	Найбільш повне вилучення, комплексна і глибока переробка	Матеріаломісткість продукції
Трудові ресурси	Кількість працездатного населення	Зростання освіченості, покращення стану здоров'я, удосконалення організації праці	Продуктивність праці
Основний капітал (обладнання підприємств, транспортні засоби усіх сфер народного господарства і т. п.)	Ціна	Вдосконалення організації виробництва	Фондовіддача
Науково-технічний прогрес	Затрати	Розвиток сфери науково-дослідних і конструкторських робіт, використання їх результатів	Підвищення ефективності виробництва
Сукупний попит	Грошове вираження	Стимулювання внутрішнього попиту	Відношення приросту до минулого періоду

Перші чотири фактори економічного зростання належать до факторів пропозиції, п'ятий фактор – це фактор попиту, який в умовах не тільки бездефіцитної, але й дефіцитної економіки стимулює виробництво товарів і послуг. Усі названі фактори по-різному впливають на створення ВВП. Досконалої методики таких розрахунків ще немає, але західні економісти вважають, що частки цих факторів у величині національного доходу такі: заробітної плати – 75–80%; прибутку і процента – 15–18% та природних ресурсів – 5–7% [14].

Що стосується репарацій, це не досліджуваний розділ джерел відбудови та компенсації постраждалим секторам та містам країни. Спочатку треба класифікувати, що таке «постраждали» та розділити збиток на відновлюваний, частково відновлюваний та не відновлюваний.

Сам збиток, до якого б типу він не відносився, може бути матеріальним, соціально-психологічним, естетико-культурологічним тощо. От саме в таку по суті матрицю Україна впише усі типи збитків, які отримали міста. І далі різні комітети та різні міжнародні установи будуть досліджувати та остаточно оцінювати збитки. Найпростіше буде оцінити чисто матеріальні збитки. Експерти це зроблять швидко.

Вартість відбудови країни складається із суми вартостей відбудови міст, транзитних систем, ресурсних систем тощо – це не складне за процедурою, але величезне за обсягом завдання. Спираючись на цифри минулих війн повне відновлення житлового фонду, інфраструктури – від 100.000\$ на 1 жителя міста у разі повного знищення. Далі множимо на коефіцієнт знищення. У Маріуполі це 80%, Чернігів, Харків, тощо – 50–70%. Невеликий коефіцієнт територіального руйнування не означає невеликої суми. В області може бути знищено порт і це одне, а може буди знищено музей, лавру тощо.

На даний час із відкритих джерел усі сусіди готові допомагати, будувати частково за свої кошти, частково за кредитні, прямі субвенції, допомогу тощо від ЕС, США, приватних фондів.

Головне, що потрібно робити – не повторювати помилку «плана Маршала», а саме не розробляти план відновлювання після війни, його потрібно мати вже зараз.

Огляд відбудов Північної Кореї, ФРН, країн Європи каже, що при гарній координації із сусідніми країнами нам вистачить 3–5 років. Сподіваюся, що Україна не перетвориться на лише аграрну країну, а відновить й посилить свою індустріальну компетенцію. Можливо, за рахунок присутності світових промислових гігантів та розумної оплати праці. Це дасть приріст економіки в 7–12% на рік та глибинну інтеграцію із індустріальним, фінансовим та цивілізаційно налаштованим світом.

Як буде відбудовуватись Україна? Повільно, як Іспанія чи Корея, стрімко, як Німеччина та Японія, драматично, проте успішно, як Ізраїль – залежить від багатьох чинників кінця війни: чи буде Україна на шляху у НАТО та ЕС, чи не буде тимчасово розділена, як Корея та ФРН, чи не буде в оточенні ворогів, як Ізраїль.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Основними висновками даного дослідження можуть бути такі тези:

1. Видатки на оборону є головним засобом забезпечення соціального захисту громадян.
2. Потрібен перегляд балансу потреб держави та громадян, відмова від патерналізму та підняття на новий рівень громадянської свідомості та відповідальності на користь інтересів держави. Звичайно, що громадський контроль за здоровий глузд мають пріоритет у цьому процесі.
3. Без взаємодії із країнами світу, без інтеграції з економіками США, ЕС, Китаю, Африканських країн відновлення швидким буди не може.
4. Нова стратегія відновлення має бути орієнтована на всебічну підтримку технологічних, наукомістких та високомаржинальних галузей.
5. Держані замовлення, державні виробничі монополії та конгломерати – величезна підтримка для хиткої економіки на 5–10 перших років. Після цього має бути роздержавлення та демонополізація.
6. Аграрний сегмент може бути базою для регулювання зайнятості та збалансованості торговельних відносин
7. Демонополізація комерційних структур заради технологічного оновлення.
8. Максимізація зайнятості.
9. Дотації та соціальні ініціативи держави у вигляді надання можливостей працювати і гнучких режимах та в гнучких податкових умовах.
10. Ефективність використання допомоги світу має втілюватись в щонайменше 10-12% щорічного приросту ВВП.

Література

1. Ковпак Л.В. Соціально-побутові умови життя населення України у другій половині ХХ ст. (1945–2000 рр.) / Л.В. Ковпак. – К. : Інститут історії України НАН України, 2003. – 250 с.
2. Ісайкіна О.Д. Побут і дозвілля міського населення України в повоєнний період (1945– 1955 рр.) : автореф. дис. канд. іст. наук 07.00.01 / О.Д. Ісайкіна. – Переяслав-Хмельницький, 2005. – 18 с.
3. Коляструк О.А. Повсякденне життя українського суспільства у перші повоєнні роки / О.А. Коляструк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія «Історія». – Вип. 20. – 2012. – С. 131–136.
4. Якобчук Н. Українське суспільство у повоєнний період (1945–1953 рр.): Соціальний вимір і повсякденність реалії повоєння / Якобчук Н. // Військово-історичний меридіан : електронний науковий фаховий журнал. – С. 99–112.
5. Нариси про відбудову України // Центр політичних та економічних досліджень, квітень 2022. URL: https://cepr.org/sites/default/files/news/BlueprintReconstructionUkraine_ukr.pdf

6. Економіка війни та повоєнний економічний розвиток України: проблеми, пріоритети, завдання // Громадський простір. – 13.04.22. URL: <https://www.prostir.ua/?news=ekonomika-vijny-ta-povojennyj-ekonomichnyj-rozvytok-ukrajiny-problemy-priorytety-zavdannya>
7. Німецьке економічне диво: як країна вийшла з безодні кризи – вражаюча історія // 24 канал. – 14.05.22. URL: https://24tv.ua/nimetske-ekonomichne-divo-yak-krajina-viyshla-bezodni-krizi-vrazhayucha_n1343523
8. Петренко А. Уроки повоєнного відродження // Українська правда. – 29.01.2015. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/petrenko/54ca1e06e496c/>
9. David E. Kaplan and Alec Dubro. YAKUDZA. THE EXPLOSIVE ACCOUNT OF JAPAN'S CRIMINAL UNDERWORLD. Addison-Wesley Publishing Co., Inc, Readings, Mass.
10. Новіков В. Яка модель для відновлення економіки після війни влаштує Україну // Економічна правда. – 16 березня 2022 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2022/03/16/684116/>
11. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Іспанське_економічне_диво
12. Железняк Я. 5 історій економічного успіху після війни: світовий досвід для України // LB.ua. – 13/04/22. URL: https://lb.ua/economics/2022/04/13/513199_5_istoriy_ekonomichnogo_uspihu_pislya.html
13. Слово і діло. Економічний портал // Економічне відновлення України після війни: у Раді презентували план. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/05/02/novyna/ekonomika/ekonomichne-vidnovlennya-ukrayiny-pislya-vijny-radi-prezentuvaly-plan>
14. Політична економія : підручник / за науковою ред. В. Г. Федоренка. – К. : Алерта, 2008. – 487 с.
15. Україна 2022. Як не втратити свій шанс стати сильною державою // Український інститут майбутнього. URL: <https://uifuture.org/publications/ukrayina-2022-yak-ne-vtratyty-svij-shans-staty-sylnoyu-derzhavoyu/>

References

1. Kovpak L.V. Sotsialno-pobutovi umovy zhyttia naselennia Ukrainy u druhii polovyni KhKh st. (1945–2000 rr.) / L.V. Kovpak. – К. : Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2003. – 250 s.
2. Isaikina O.D. Pobut i dozvillia miskoho naselennia Ukrainy v povoiennyi period (1945– 1955 rr.) : avtoref. dys. kand. ist. nauk 07.00.01 / O.D. Isaikina. – Pereiaslav-Khmelnytskyi, 2005. – 18 s.
3. Koliastruk O.A. Povsiakdenne zhyttia ukrainskoho suspilstva u pershi povoienni roky / O.A. Koliastruk // Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu im. M. Kotsiubynskoho. Serii «Istoriia». – Vyp. 20. – 2012. –S. 131–136.
4. Yakobchuk N. Ukrainske suspilstvo u povoiennyi period (1945–1953 rr.): Sotsialnyi vymir i povsiakdennist realii povoiennia / Yakobchuk N. // Viiskovo-istorychni merydian : elektronnyi naukovyi fakhovyi zhurnal. – S. 99–112.
5. Narysy pro vidbudovu Ukrainy // Tsentr politychnykh ta ekonomichnykh doslidzhen, kviten 2022. URL: https://cepr.org/sites/default/files/news/BlueprintReconstructionUkraine_ukr.pdf
6. Економіка війни та повоєнний економічний розвиток України: проблеми, пріоритети, завдання // Громадський простір. – 13.04.22. URL: <https://www.prostir.ua/?news=ekonomika-vijny-ta-povojennyj-ekonomichnyj-rozvytok-ukrajiny-problemy-priorytety-zavdannya>
7. Німецьке економічне диво: як країна вийшла з безодні кризи – вражаюча історія // 24 канал. – 14.05.22. URL: https://24tv.ua/nimetske-ekonomichne-divo-yak-krajina-viyshla-bezodni-krizi-vrazhayucha_n1343523
8. Petrenko A. Uroky povoiennoho vidrozhennia // Ukrainska pravda. – 29.01.2015. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/petrenko/54ca1e06e496c/>
9. David E. Kaplan and Alec Dubro. YAKUDZA. THE EXPLOSIVE ACCOUNT OF JAPAN'S CRIMINAL UNDERWORLD. Addison-Wesley Publishing Co., Inc, Readings, Mass.
10. Novikov V. Yaka model dlia vidnovlennia ekonomiky pislia viiny vlashtuie Ukrainu // Ekonomichna pravda. – 16 bereznia 2022 r. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2022/03/16/684116/>
11. Vikipediia. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Іспанське_економічне_диво
12. Zhelezniak Ya. 5 istorii ekonomichnogo uspihu pislia viiny: svitovy dosvid dlia Ukrainy // LB.ua. – 13/04/22. URL: https://lb.ua/economics/2022/04/13/513199_5_istoriy_ekonomichnogo_uspihu_pislya.html
13. Slovo i dilo. Ekonomichnyi portal // Ekonomichne vidnovlennia Ukrainy pislia viiny: u Radi prezentuvaly plan. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/05/02/novyna/ekonomika/ekonomichne-vidnovlennya-ukrayiny-pislya-vijny-radi-prezentuvaly-plan>
14. Politychna ekonomii : pidruchnyk / za naukovoiu red. V. H. Fedorenka. – К. : Alerta, 2008. – 487 s.
15. Ukraina 2022. Yak ne vtratyty svii shans staty sylnoiu derzhavoiu // Ukrainskyi instytut maibutnoho. URL: <https://uifuture.org/publications/ukrayina-2022-yak-ne-vtratyty-svij-shans-staty-sylnoyu-derzhavoyu/>